

MI IN DRUGI

Kdo so "drugi" v Sloveniji?

Kakšen odnos ima do njih okolje in kakšnega država?

Kako so bili, kako so in kako bi lahko bili prisotni v delu SEM?

Inja Smerdel

107

Besedilo prinaša poskus oblikovanja odgovorov na vsa tri v podnaslovu nanizana vprašanja. Odgovori temeljijo na posameznih študijah in dostopnih gradivih, na statističnih podatkih, na ustnih pričevanjih, na lastnem opazanju in premišljanju.

Sintagma "mi in drugi", ki sem jo izbrala za naslov tega besedila, je zelo podobna besedni zvezi "mi in oni"; in vendar med njima obstaja razlika. Ta je za ene slovnična, za druge pomenska. Razlika je v niansi. Pomenski odtенок v primeru "drugih" določa drugačne; etnično, kulturno, versko ali še kako drugače različne. Med "nami" in "drugimi" na osnovi vseh mogočih drugačnosti predpostavlja razlikovanje, razločevanje ali celo, kot so v prvem stavku uvoda v zbornik besedil ob razstavi z naslovom *La différence* pred nekaj leti zapisali njegovi trije uredniki Gonseth, Hainard in Kaehr (1995, str. 9), "Faire la différence, c'est se démarquer des autres et, si possible, l'emporter sur eux./ Delati razliko pomeni razmejiti, ločiti se od drugih in jih, če je le mogoče, nadvladati, podrediti."

V primeru še posebej etnično in kulturno "drugih" pa na osnovi ugotavljanja razlik vendarle ne kaže predpostavljati zgolj razlikovanja in ločevanja, temveč tudi sobivanje različnosti ter medsebojno kulturno oplajanje in bogatenje. V Sloveniji in v primeru, ko so "mi" Slovenci, je mogoče v razmerju do "drugih" zaznavati oba omenjena odnosa.

In kdo so pri nas ti "drugi"?

Dokaj uveljavljeno je mnenje, da je Slovenijo primerjalno še vedno mogoče označevati kot etnično relativno enovito državo; kljub temu, da je zlasti po drugi svetovni vojni v njej opazno naraščala etnična pluralnost prebivalstva in da se število Slovencev in pripadnikov ostalih avtohtonih etničnih skupnosti v celotnem seštevku prebivalstva v zadnjih desetletjih vztrajno zmanjšuje (Žagar, 1998, str. 2; Osnutek, 1999, str. 2). Že bežen pogled na tabelo s podatki o "prebivalstvu po narodni pripadnosti" ob popisih med letoma 1953 in 1991 (Statistični letopis, 1996, str. 78) nam razkrije precej pestro etnično strukturo prebivalstva Slovenije. Ta ugotovljena etnična in posledično tudi kulturna pestrost slovenskega ozemlja pa nikakor nista razvojni posebnosti zadnjih desetletij,

temveč veljata celo za “pomembni tradicionalni značilnosti” našega okolja (Žagar, 1998, str. 3). Z multikulturalizmom smo se Slovenci, stoletja živeli v takšnih ali drugačnih večnacionalnih združbah, soočali in oplajali skozi vso svojo zgodovino (Žabot, 1998, str. 1, 3). V svoji večnacionalni in mnogokulturni preteklosti, ki je bila najdaljša v okviru Habsburške monarhije, smo povečini igrali vlogo manjšinskega, podložnega naroda; bili smo oni “drugi”. Družbeni položaj “drugih” je v mnogih primerih še vedno zelo domač pripadnikom avtohtonih slovenskih etničnih manjšin, živečih v sosednjih državah – zamejcem v Italiji (100 – 120.000), v Avstriji (50 – 60.000) in na Madžarskem (okr. 5.000) – tistim Slovencem, ki bivajo na Hrvaškem (okr. 25.000) in na drugih ozemljih nekdanje Jugoslavije (15 – 20.000), ter našim zdomcem in izseljencem, razseljenim po mnogih evropskih državah (kakšnih 100.000) in po skoraj vseh celinah (v ZDA okr. 300.000, v Kanadi 30.000, v Argentini 30.000, v Avstraliji okr. 25.000) (Osnutek, 1999, str. 9; Žugel, 1987, str. 58-62; Prešeren, Drnovšek, Mislej, Genorio, 1990, str. 220-227). Med “druge” jih kljub akulturaciji umešča ohranjanje etnične in kulturne identitete.

V slovenski migracijski zgodovini je mogoče v zadnjih sto petdesetih letih razmeroma jasno označiti desetletja oziroma obdobja, v katerih so emigrirali Slovenci, in ona, v katerih so v Slovenijo prihajali in še prihajajo imigranti od drugod. Dokaj množično izseljevanje je sredi 19. stoletja povzročila zemljiška odveza z vsemi svojimi posledicami, ko je emigriranje za precejšen del slovenskega kmečkega prebivalstva postalo gospodarska in življenjska nuja. V drugi polovici 19. stoletja in tja do prve svetovne vojne so se Slovenci izseljevali v druge dežele avstroogrške monarhije (zlasti v večja mesta, na Dunaj, v Gradec), v srednje in gornještajerske industrijske kraje, v letih od 1880 do 1906 v Nemčijo, v Porurje oziroma v Vestfalijo, v zadnji četrtini 19. stoletja v Argentino, v Brazilijo in v Kanado in v vsem tem času v vso Severno Ameriko (Prešeren, Drnovšek, Mislej, Genorio, 1990, str. 220-227). Pomembna mejnika v spreminjanju etnične strukture prebivalstva na ozemlju Slovenije pa pomenita še posebej obe svetovni vojni. Po prvi svetovni vojni (ko je po razpadu avstroogrške države ozemlje današnje Slovenije zapustilo zlasti precejšnje število pripadnikov nemške manjšine), po letu 1924 (ko so se zaradi fašizma v Italiji začeli množično izseljevati Slovenci iz primorskih krajev in priseljevati Italijani, obenem pa so v tem letu ZDA omejile imigracije) in v času gospodarske krize so se slovenski emigrantski tokovi opazneje usmerili proti Avstraliji in proti posameznim evropskim deželam: v Francijo, v Belgijo, v Luksemburg in na Nizozemsko (Osnutek, 1999, str. 2; Prešeren, Drnovšek, Mislej, Genorio, 1990, str. 220-227). Druga svetovna vojna pa je kot mejnik kombinacija dokaj specifičnih dejavnikov, ki so vplivali na spremembe v številu in etnični strukturi prebivalstva na ozemlju Slovenije, vendar jih v okviru tega besedila ne kaže v celoti razčlenjati.

Bistvena je ugotovitev, da pomeni pet desetletij po drugi svetovni vojni za Slovenijo zgoščen čas priseljevanj, ne izseljevanj; le-ta so opaznejša le v šestdesetih in v začetku sedemdesetih let (ko so zlasti v letih med 1967 in 1971 ter drugače kot v prejšnjih obdobjih kar tretjino slovenskih emigrantov sestavljali šolani posamezniki). Ta čas priseljevanj je obdobje, v katerem so migracijska gibanja v povojni Jugoslaviji še posebej zaradi industrializacije dežele dobila “do tedaj nevidene razsežnosti”, ko je naprimer v letih med 1948 in 1953 ter med 1953 in 1961 letno spremenilo bivališče po 250.000 do

okrog 500.000 ljudi, zlasti delavcev iz ruralnih okolij (Mežnarič, 1986, str. 36-38, 26). Konec petdesetih let je Slovenija prehajala v kategorijo "priseljenske" republike in od šestdesetih let naprej je zanjo značilen opazen dotok imigrantov iz drugih jugoslovanskih republik in pokrajin. Imigracije v Slovenijo so postale še številnejše po letu 1974, ko je mnogim nadomestila zaprta zahodnoevropska tržišča delovne sile (Mežnarič, 1986, str. 60).

V devetdesetih letih je še vedno opazno naraščanje števila populacije priseljencev, pripadnikov narodov in narodnosti nekdanje jugoslovanske federacije, morda tudi kot ena izmed posledic begunskih valov (leta 1995 jih je bilo v Sloveniji 18.870 in leta 1998 še 3.488); število tujcev z začasnimi in s stalnim prebivališčem v Sloveniji, med katerimi je mogoče predvidevati tudi posamezne begunce, je v prvem primeru naraslo od 26.146 leta 1995 na 30.988 leta 1998 in v drugem primeru v istem obdobju od 3.186 na 4.914 (Statistične inf. št. 161/96 in št. 281/98). V tem zadnjem desetletju pa postaja vse bolj številna tudi populacija tako imenovanih "tipičnih" imigrantov iz drugih okolij, iz vzhodnoevropskih in iz zunajevropskih držav.

Poleg že omenjenega opaznega trenda naraščanja etnične pluralnosti prebivalstva Slovenije, povečevanja deleža tako imenovanih "novih" etničnih skupnosti, med katerimi še posebej narašča število pripadnikov narodov in narodnosti nekdanje jugoslovanske federacije, in trenda upadanja števila Slovencev in pripadnikov ostalih avtohtonih etničnih skupnosti v celotnem seštevku prebivalstva, razkriva tabela s podatki o "prebivalstvu po narodni pripadnosti" ob popisih v letih 1953, 1961, 1971, 1981 in 1991 naslednjo etnično strukturo prebivalstva Slovenije: njen življenjski prostor si deli 1.727.018 Slovencev (po podatkih iz leta 1991), 3.064 Italijanov, 8.503 Madžari, 2.293 Romov, 3.629 Albancev, 199 Avstrijcev, 169 Bolgarov, 323 Čehov, 4.396 Črnogorcev, 23 Grkov, 54.212 Hrvatov, 37 Judov, 4.432 Makedoncev, 26.842 Muslimanov oziroma Bošnjakov, 546 Nemcev, 204 Poljaki, 116 Romunov, 170 Rusov, 57 Rusinov, 141 Slovakov, 47.911 Srbov, 155 Turkov, 213 Ukrajincev, 38 Vlahov in še nekaj tisoč nedoločenih drugih ter narodnostno neopredeljenih. Kdo so torej "drugi" v Sloveniji je na osnovi njihove etnične pripadnosti, kakršno razkrivajo popisi prebivalstva, povsem razvidno.

V nedoločenih kategorijah "tujcev s stalnim" in "tujcev z začasnim prebivališčem v Sloveniji" iz statističnih informacij za leta 1995, 1996, 1997 in 1998 pa ostajajo skriti novodobni "tipični" imigranti; tudi tisti iz zunajevropskih držav. V radijskih, televizijskih in časopisnih kronikah je mogoče dnevno poslušati ali prebirati poročila o novih prišlekih. Za mnoge izmed njih nismo več le prehodna, temveč ciljna dežela. Ti "drugi" prihajajo legalno ali ilegalno povečini s Kitajske, iz Bangladeša, iz različnih arabskih in afriških držav, s Filipinov. Zaenkrat so še maloštevilni in razpršeno naseljeni, a pri po pročeljih restavracij vidno najbolj prepoznavnih Kitajcev, ki so verjetno tudi najštevilnejši, je morda že mogoče sklepati o zametku prve zunajevropske priseljenske skupnosti v Sloveniji.

Kakšen odnos ima do "drugih" družbeno okolje in kakšnega država?

110

Zdi se, da je do etnično in kulturno "drugih" v Sloveniji mogoče zaznavati dva osnovna, diametralno različna odnosa: pozitivnega in negativnega. Prvi temelji na sobivanju različnosti, ki so kulturno mikavne; posebnosti, ki vzbujajo kulturno radovednost; na neogrožajoči maloštevilnosti pripadnikov posamezne tuje etnije in na "oddaljenosti" njihove kulture. Drugi temelji na različnosti kot osnovi za razlikovanje, za nerazumevanje, odklanjanje in nestrpnost; na mnogoštevilnosti pripadnikov posamezne tuje etnične skupnosti, ki vzbuja občutek ogroženosti, in na kulturni "bližini" ter na negativnem zgodovinskem spominu. Prvi je še posebej opazen v stikih z med nami živečimi zunajevropejci, naprimer s Kitajci (v srečevanjih z njihovo hrano, duhovnostjo, umetnostjo, oblačilno kulturo...); drugi je prevladujoč zlasti v stikih s tako imenovanimi jugoviči, s pripadniki narodov in narodnosti nekdanje jugoslovanske federacije.

V slovenskem družbenem okolju drugi odnos prevladuje; podobno kot v posameznih drugih evropskih državah s številno imigrantsko populacijo. Netolerantno, neenako razmerje do takšnih ali drugačnih manjšinskih skupnosti in njihovih pripadnikov je del naše vsakdanje stvarnosti in življenjske kulture.

Z razmeroma objektivnim pogledom na Slovence "od zunaj" se ugotavlja (Spahić, 1998, str. 1, 2), da je bila "maloštevilna slovenska populacija skozi stoletja izpostavljena ponemčevanju, madžarizaciji, italijanizaciji ter jugoslovanizaciji. Vodena ali spontana kontraakcija je stoletja razvijala pri Slovencih strah za obstoj (zaradi izginotja) in vrsto zaščitnih mehanizmov. Logičen produkt teh samozaščitnih interesov je posamezna, skupna in družbena zaprtost in nezaupljivost (animoziteta, ksenofobija pa tudi sovraštvo) do pripadnikov teh narodov, posebej še na slovenskem ozemlju." Podobne občutke naj bi potem razvili tudi do drugih tujcev, prišlekov, še posebej do tistih, ki se niso mogli ali želeli vključiti v slovenski kulturni prostor. Taki občutki oziroma predsodki naj bi pri velikem delu slovenskega prebivalstva prevladujoče označevali odnos do "drugih".

In kako se takšen odnos odslikuje na ravni vsakdanjega življenja? Najbolj prepoznaven, najbolj ekscesen in najbolj nevreden je – kot je bilo že omenjeno – v razmerju med Slovenci in pripadniki narodov in narodnosti nekdanje jugoslovanske federacije. Slabšalen odnos razkrivajo že sama poimenovanja zanje: jugiči, jugoviči, cigani, boskurji, za vse povprek bosanci ter v zadnjih nekaj letih še čefurji in (povečini publicistično) Neslovinci; slednje tako diskriminatorsko označuje povečini le "bivše jugoslovanske tujce".

Življenjski odsevi so še zgovornejši. Pričevalna je naprimer pripoved bosanskega delavca, kako v primeru kakšne škode v podjetju najprej iščejo krivce med Bosanci (Mežnarič, 1986, str. 175). Ali pa naslednja izpoved neke matere: "V sredo je bla (hčerka) v šoli in prau: 'Veš mami, kaj so mi rekli (drugi otroci)? Vsi Bosanci, ki so na -i-ć, ne, marš svi iz Slovenije!'" In še spomin bosanskega delavca na zmerjanje v gostilni: "Poslušou sm ga gde je enga zmerjou tam: ti proklet Bosanc; pa sm reku: dej dej, pusti človeka; pravi: vas bomo pregnal dol." (Mežnarič, 1986, str. 66)

Konfliktnih odnosov med Slovenci in med pripadniki narodov in narodnosti bivše federacije pa vendarle ne kaže umeščati zgolj v simbolni prostor jezika, kulture in "narodnih običajev"; v medetnični prostor, napolnjen z "občutki ogroženosti" Slovencev, z "agresivnostjo" jugovičev, z asimilacijskimi procesi itd. Izsledki posameznih socioloških študij namreč opozarjajo tudi na socialno diferenciacijo; na izrazito razredne razsežnosti obstoječih navzkrižij (Mežnarič, 1986, str. 20, 21, 206).

Večkulturalna, večetnična in socialno ne neproblematična slovenska stvarnost tako še ni prav blizu v nekaterih intelektualnih krogih in na ravni državne kulturne politike sanjanemu multikulturalizmu: sožitju različnosti, medsebojni toleranci, grajenju enotnosti na razlikah, tvorne integracije ob spoštovanju vsake, tudi najmanjše posebnosti. Skupno uresničevanje konkretne utopije, imenovane "la Babele possibile", možni Babilon (po Ulderico Bernardiju; Košuta, 1998, str. 3), je – vsaj za zdaj – še "impossibile". Dobra, prepotrebna osnova zanj pa je nedvomno do "drugih", do vseh drugačnih korektna kulturna politika.

V času po drugi svetovni vojni so uradna slovenska politika, ustava in zakonodaja priznale obstoj etnične pluralnosti. Posledica je bilo oblikovanje specifičnega sistema zaščite (avtohtonih) narodnih manjšin. Zavest o obstoju etničnega pluralizma se je postopoma oblikovala zlasti od šestdesetih let dalje. Skupaj z omenjenimi formalnimi oblikami pomeni osnovo za snovanje slovenske etnične in še posebej kulturne politike, ki zlasti v devetdesetih letih poudarja kot svoje izhodišče multikulturalizem oziroma interkulturalizem (Osnutek, 1999, str. 4). Izhajajoč iz tega koncepta "želi slovenska kulturna politika ohraniti in razviti kulturno in etnično raznolikost in bogastvo v Sloveniji" (Žagar, 1998, str. 1). Udejanjanje njenih želja pa povečini pomeni le zagotavljanje finančnih sredstev za "(so)financiranje in spodbujanje tistih kulturnih dejavnosti, katerih namen je ohranjanje in razvoj specifične kulture ter kulturne in etnične identitete specifičnih (etničnih, kulturnih) skupnosti in njihovih pripadnikov, ki živijo na ozemlju slovenske države" (Žagar, 1998, str. 1). In te so naslednje:

1. Kulturne dejavnosti *italijanske in madžarske narodne skupnosti* – dveh ustavno opredeljenih narodnih skupnosti v Sloveniji.
2. Kulturne dejavnosti *Romske skupnosti* v Sloveniji; njene posebne pravice in položaj naj bi uredila zakonodaja na podlagi splošnega ustavnega pooblastila (Slovenija je ena redkih držav, ki Rome kot avtohtono etnično skupnost obravnava v svoji ustavi).
3. Kulturne dejavnosti drugih manjšinskih etničnih skupnosti v Sloveniji, katerih pripadniki so sicer državljani Republike Slovenije, vendar njihove etnične skupnosti v ustavi in zakonski ureditvi niso opredeljene kot narodne skupnosti (narodne manjšine), ki uživajo posebno zaščito. Te je mogoče razdeliti na dve podskupini: a - kulturne dejavnosti (*zelo*) *majhnih avtohtonih etničnih skupnosti oziroma ostankov avtohtonih manjšinskih etničnih skupnosti in njihovih pripadnikov* (Avstrijcev in Nemcev, Judov, Hrvatov ob slovensko hrvaški meji in Srbov v Beli krajini) in b - kulturne dejavnosti pripadnikov "*priseljenskih*" (*relativno nedavno priseljenih*) *neavtohtonih manjšinskih etničnih skupnosti* v Sloveniji, katerih pripadniki imajo slovensko državljanstvo; slednje se včasih označuje tudi kot "nove" oziroma "novodobne etnične manjšine".
4. Kulturne dejavnosti *priseljencev*, ki niso državljani Republike Slovenije, a imajo na njenem ozemlju stalno ali začasno bivališče.

Pogled na zadevno proračunsko postavko Ministrstva za kulturo iz zadnjih dveh desetletij razkrije sofinanciranje številnih kulturnih dejavnosti navedenih etničnih skupnosti. Italijanska in madžarska narodna skupnost tako dobivata sredstva za knjižnično, izdajateljsko in založniško dejavnost, za dejavnost kulturnih skupin (pevskih zborov, folklornih skupin ipd.), za kulturne stike z matičnim narodom, za gostovanja po Sloveniji, za razne prireditve (likovne in druge razstave, etnografske tabore, recitale ipd.). Romska skupnost pridobiva zlasti sredstva za svojo Zvezo romskih društev Slovenije. Posamezna društva z njimi izvajajo gledališko dejavnost, dejavnost folklornih skupin, izdajajo svoj časopis, organizirajo večere romske poezije, festivale glasbe, prireditve ob Svetovnem dnevu Romov ipd. In potem je tu še kulturna dejavnost priseljencev, v okviru katere dobivajo sredstva povečini njihova številna kulturna društva: Zveza hrvatskih društev v Sloveniji, Hrvatski kulturni dom, Bošnjaška kulturna zveza Slovenije, Zveza makedonskih kulturnih društev Slovenije, Društvo srbska skupnost in Arabski klub. Njihova dejavnost so zlasti likovne razstave, folklorne in glasbene prireditve, predavanja in založništvo (Predlog, 1997, str. 82-90; Pregled, 1998, str. 135-145).

Vsa ta pisana paleta kulturne ustvarjalnosti, podprta z naklonjeno kulturno politiko, pa z vsemi svojimi bogatimi kulturnimi sporočili povečini ostaja le "znotraj" krogov posameznih etničnih skupnosti. Je to problem njihove ekskluzivnosti ali prevladujoče slovenske nezainteresiranosti? Verjetno obojega.

Spoznanja, do kakršnih so prišli v zadnjem času snovalci kulturne politike, so naslednja: da ljudje še vedno sorazmerno slabo poznajo etnično in kulturno različnost Slovenije, značilnosti, specifičnosti in podobnosti različnih kultur; da se ne zavedajo bogastva kulturne raznolikosti in da v Sloveniji – tako kot še v mnogih drugih državah – ne znamo oblikovati in razviti *družbene kulture sodelovanja* (Žagar, 1998, str. 20). Na osnovi teh spoznanj je bilo ugotovljeno, da bi kazalo posvetiti več pozornosti "razvijanju tolerantnosti in okrepiti pri tem vlogo šol, medijev in državnih inštitucij" (Čurin Radovič, 1999, str. 2).

Je pri omembi teh slednjih kulturna politika morda imela v mislih tudi posamezne muzeje? Še posebej Slovenski etnografski muzej, ki je z vsemi svojimi slovenskimi in tujimi zbirkami, z vsem dokumentacijskim in knjižničnim gradivom ter s svojo razstavno dejavnostjo ena sama "multikulturna učilnica"? O etnologiji, matični vedi v tej nacionalni ustanovi oziroma o etnološki misli je pač znano, da naj bi bila že od antičnih časov rasla prav iz preprostega zanimanja za tuje, posebno, drugačno.

Kako so bili, kako so in kako bi “drugi” lahko bili prisotni v delu SEM?

Stik in srečevanje z drugačnostjo nam pomagata pri izoblikovanju samorefleksije. Istovetnosti se nedvomno dodobra zavemo šele ob soočenju, ob primerjavi z drugimi in drugačnimi kulturami (Terčelj, 1997, str. 2). Ko je naravoslovec Hohenwart, prvi upravitelj Kranjskega deželnega muzeja – ki je bil ustanovljen leta 1821 in naj bi “zajel prvenstveno vse s področja nacionalnega slovstva in narodne ustvarjalnosti”, združil “vse, kar je ustvarila narava in človeška pridnost”, in shranil “vse spomine na usodo dežele in zasluge njenih prebivalcev” – v tridesetih letih 19. stoletja zaprosil slovenskega misijonarja Barago za etnografske predmete “divjakov” iz Severne Amerike, verjetno še ni premišljal na tak način. Njegova zamisel o zbirki indijanskih predmetov je bila bolj v duhu evropskih naravoslovnih “kabinetov čudes”. (Njihov pridih je na začetku prepoznavno zaznamoval tudi nastajajoče antropološke muzeje, ki so bili pod imeni etnološki ali folklorni muzeji sredi 19. stoletja omejeni na zunajevropske kulture; Smerdel, 1996, str. 27, po Rivieru, 1989). A Hohenwartovo dejanje je imelo nedvomno zgodovinske posledice. Slovenski etnografski muzej, ki je bil pod imenom Kraljevi etnografski muzej ustanovljen sicer šele leta 1923, vendar kot nadaljevanje stoletnega “etnografskega oddelka” in etnografskih zbirk Kranjskega deželnega muzeja, je tako vse od svojih začetkov združeval ukvarjanje z lastno dediščino in spoznavanje tujih kultur.

To zadnje je bilo najprej dolga desetletja obdobja, ki bi ga lahko označili kot “dobo kabineta čudes”, omejeno le na nastajanje zbirk. Njihovi darovalci oziroma prodajalci so bili na začetku zlasti misijonarji in potem skozi vsa obdobja še pomorščaki, trgovci, raziskovalci, svetovni popotniki, diplomati... Nekatero pomembnejše kolekcije iz tega prvega obdobja so predmeti plemen Očipva in Otava v že omenjeni zbirki misijonarja Friderika Barage iz leta 1837; zbirka egipčanskih predmetov, ki jih je muzeju v štiridesetih letih 19. stoletja daroval konzul Lavrin; iz leta 1850 kolekcija predmetov vzhodnosudanškega plemena Bari misijonarja Ignacija Knobleharja ter iz let 1912 – 1914 še Codellijeva zbirka iz Toga, Nigerije, Kameruna in “izredno kvalitetna” kitajska zbirka misijonarja Petra Turka (Smerdel, 1996, str. 28). Za začetek 20. stoletja pa kaže omeniti še “prve odkupe posameznih kosov južnoslovanske noše” (Makarovič, 1983, str. 69).

Pridobljeni predmeti zgovorno pričajo o odnosu do “drugih”, do drugačnih, s katerimi so se srečavali njihovi zbiralci. Lovsko in drugo orožje, nakit in drugi oblačilni dodatki (pipe, torbe, glavniki...), ženska in moška oblačila ter obuvala, maske in glasbila so jih pritegovali zlasti s svojo nenavadnostjo, drugačnostjo, eksotičnostjo (Smerdel, 1996, str. 28). Vzbujali so čudenje.

V drugem obdobju, v dobrih dveh desetletjih obstoja Kraljevega etnografskega muzeja, glede tega ni bilo bistvenih sprememb. Poveden zapis v muzejski kroniki iz leta 1926/27 sporoča: “Eksotični oddelek (Amerika, Afrika, Azija) bi se dal primerno urediti, če bi bil prostor. Tako so razne kitajske, egipčanske in indijanske *kurijozitete natrpane v treh omarah*. Etnografski muzej je dokupil novih predmetov in bo uredil lasten *izvenevropski narodopisni kot...*” (Vurnik, 1926/27, str. 142). Poleg pridobivanja novih

predmetov in treh "omar čudes", v katerih so bili razstavljeni muzejskim obiskovalcem, pa so v tem drugem obdobju v muzeju začeli tudi z raziskavami; vendar ne zunajevropskih etničnih skupnosti in njihovih kultur, kot bi se dalo sklepati po zadevnih zbirkah, temveč bližjih "drugih". Tedanjega muzejskega ravnatelja Nika Zupaniča, "prvega slovenskega antropologa", so znanstveno privlačili "Jugoslovani" – narodi prve Jugoslavije in še nekatere druge, povečini balkanske etnije. V muzejski znanstveni reviji *Etnolog* je do začetka druge svetovne vojne nizal razprave: o antropologiji osmanskih Turkov, o Harimatih – o problemu prvobitnih Hrvatov (1926/27); o srbski naselitvi v makedonskem mestu Srbčiče v 7. stoletju, o prvih nosilcih etničnih imen Srb, Hrvat, Čeh, Ant (1928); o pomenu nekaterih starih geografskih in etničnih imen na balkanskem polotoku, o etnološkem značaju kosovskih Čerkezov, o fizično-etnični metamorfozi narodov s posebnim ozirom na "Jugoslovane" (1933); o rasni estetiki ljudstva pri "Jugoslovanih" (1936) in o problemu etnične pripadnosti zlatega zaklada iz Banata (1940).

Do pravega izbruha vse mogoče muzejske dejavnosti, posvečene "drugim" – in tokrat ponovno skoraj samo zunajevropskim "drugim" – pa je prišlo v dveh desetletjih po letu 1964. To obdobje je mogoče poimenovati kar kot "dobo neuvrščenosti" v muzeju (čeprav se je ta dobesedno začela leta 1976, s konferenco neuvršenih v Kolombu). V dvorcu Goričane blizu Ljubljane, kamor so v tem času preselili zunajevropske kolekcije, je muzej leto za letom organiziral razna predavanja o posameznih zunajevropskih deželah in njihovih kulturah ter pripravljal in gostil številne razstave, najsibo gradiva iz lastnih zbirk najsibo razstave, ki so jih posredovale ambasade in muzeji posameznih neuvršenih držav. Začelo se je leta 1964 s tedaj pridobljeno kitajsko zbirko Marije Skušek. Istega leta so še v ljubljanskih prostorih odprli razstavo zbirke indonezijske ljudske umetnosti, diplomatskega para Vere in Aleša Beblerja, od leta 1965 pa že v Goričanah: Črno umetnost simbola in magije – zbirke ambasad Malija, Gvineje, Senegala; leta 1967 so začeli s ciklusom razstav "Naši popotniki in zbiralci na tujem" ter v njem nanizali naprimer Oceanijo iz zbirke pisateljice Alme Karlin, Sodobno japonsko keramiko iz zbirke diplomatskega para Klare in Frančka Kosa, njuno zbirko japonskega slikarstva (1968), Kulturo črnkih plemen ob Belem Nilu v 19. stoletju oziroma Knobleharjevo zbirko (1968); leta 1969 so se zvrstile razstave o indonezijski ljudski umetnosti, o ljudski umetnosti in obrti indijanskih plemen Čila in o indijski ljudski umetnosti kot "prispevek Slovenskega etnografskega muzeja k počastitvi obletnice rojstva velikega indijskega voditelja, misleca in borca za svobodo človeštva Mahatme Gandhija"; v letu 1970 je muzej "ob tednu solidarnosti z bojem vietnamskega ljudstva" odprl razstavo o Vietnamu; za leto 1976 kaže omeniti Mehiške maske iz mehiškega antropološkega muzeja in razstavo grafik kanadskih Eskimov; leta 1977 je z razstavo Predkolumbovska umetnost Peruja Slovenski etnografski muzej "pri nas nadaljeval s svojim načrtnim prizadevanjem, da nam kar najboljše predstavi kulture prijateljskih 'nerazvitih' držav neuvršenih"; leta 1979 je poleg Umetnosti Aztekov v svoj "hvalevredni cikel Kultura neuvršenih" uvrstil še razstavo Tkanje in nakit Peruja; v letu 1981 so si sledile razstave El dorado, Umetnost Aboriginov in Maorov, Mehiška ljudska umetnost... Leta 1984 so ugotavljali, da se je v preteklih dvajsetih letih v Goričanah zvrstilo nekaj nad 80 občasnih razstav, s katerimi je muzej v ciklu "neuvrščeni" predstavil kulture kar 36 neuvršenih držav (Hemeroteka SEM, 1964-1984).

V osemdesetih letih, ko je ta posebni politični čas postopoma zamiral, je skupaj z njim – vendar tudi zaradi nekaterih drugih objektivnih in subjektivnih razlogov – zamrla skoraj vsa muzejska dejavnost v Goričanah. Čeprav je danes o njej mogoče premišljati kot o dokaj izrazitem političnem produktu, je bil le-ta vsaj v nečem pozitiven: številni muzejski obiskovalci so si v dobrih dveh desetletjih “dobe neuvrščenosti” v muzeju v njem pogosto širili védenje o azijskih, afriških, južnoameriških in drugih zunajevropskih kulturah ter o prebivalcih teh oddaljenih dežel. A le posamezne izmed njih so tu in tam kot “druge”, kot drugačne, srečavali v svojem okolju; najbolj pogosto kot študente iz “prijateljskih neuvrščenih držav”.

Dobo neuvrščenosti v muzeju je poleg posameznih stalno razstavljenih kolekcij zaznamovalo zlasti izmenjevanje občasnih razstav. Nekaj je bilo tudi tehtnejših pridobitev v muzejskih zbirkah (naprimer leta 1970 podarjena indonezijska zbirka zakoncev Bebler in leta 1978 mehiška zbirka Vere in Ignaca Goloba), a zelo malo je bilo raziskav. Osamljena kustosinja za zunajevropske kulture Pavla Štrukelj je sicer preučevala posamezne muzejske kolekcije (Baragovo, Knobleharjevo in nekatere druge), večino svojega študijskega dela pa je posvetila raziskavi Romov na Slovenskem. Sklenila jo je z obsežno etnološko razpravo o tej etnični skupnosti (1980), o zunajevropskih “drugih”, ki že stoletja živijo med nami.

In potem so prišla devetdeseta leta. Že od njihovega začetka, z državno samostojnostjo, intenzivneje pa od srede tega desetletja so se Slovenskemu etnografskemu muzeju postopoma odpirale možnosti odpravljanja nekaterih temeljnih eksistencialnih travm, še posebej prostorskih. Leta 1994 in 1995 sta Vlada in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije dodelila muzeju dve hiši v stavbnem sestavu nekdanje vojašnice v Ljubljani, ki so ga opredelili kot nastajajoče urbano multikulturno središče. Od leta 1997 v manjši muzejski hiši – namenjeni upravni, informacijski, raziskovalni, avdiovizualni, založniški, konservatorsko-restavratorski in drugim dejavnostim (knjižnici z javno čitalnico, predavalnico, manjšim razstaviščem) – že živimo. Večja razstavna stavba pa bo po prenovi pod eno streho združila vse muzejske zbirke: tako tiste, ki pričajo o delu slovenske kulturne istovetnosti, o tradicijski kulturi na Slovenskem in o vsakdanjem življenju zlasti kmečkega prebivalstva, kot one, ki sporočajo posamezne kulturne sestavine nekaterih “ljudstev sveta” in razkrivajo slovenski odnos do njih. Scenarij stalne razstave smo snovali na osnovi gradiva, kakršnega hranimo. Umestitev zunajevropskih zbirk je načrtovana v okviru obeh temeljnih razstavnih oblik: tako imenovane kulturne oblike, namenjene najširši javnosti, z delovnim naslovom Podobe neke kulture (tradicijske kulture na Slovenskem) ali predmet o ljudeh, in v okviru znanstvene razstave z delovnim naslovom Študijske zbirke ali predmet o sebi. V prvem primeru, v katerem bo razstavna zgodba sledila ideji cikličnosti življenja pa tudi širjenju – od mikro-nivoja doma do odhajanj v svet, celo v prostranstva tujih svetov, bodo srečevanja z nekaterimi zunajevropskimi kulturami prikazana skozi upodobitev slovenskih predstav o prebivalcih tujih dežel in o njihovem življenju, soočenih s predmetnim gradivom, pričevalnem o izsekih stvarnega življenja v nekaterih izmed teh dežel. V drugem primeru, v “urejenem svetu predmetov”, bodo študijsko prikazane muzejske zunajevropske kolekcije z vseh celin.

A naš sanjani prenovljeni Slovenski etnografski muzej, “muzej o ljudeh za ljudi”,

ne bo omejen le na pripoved relativno stalne razstave. Tu so še neizčrpne tematske in izrazne možnosti občasnih razstav: lastnih, gostujočih domačih in tujih; slovenskih, evropskih, zunajevropskih. Tu je – poleg izpopolnjevanja obstoječih – nuja oblikovanja nekaterih novih zbirk in vzporednih raziskav (naprimer zbirke predmetnih prič o vsakdanjem življenju slovenskih izseljencev; dopolnjevanje zamejskega gradiva; zbiranje predmetov, pričevalnih o življenju pripadnikov drugih etnij v Sloveniji in osnovanje oziroma dopolnjevanje zbirk predmetov, povednih o sodobni množični kulturi). V dobo, v kateri je multikulturalizem “vsesplošen evropski in svetovni megatrend” (Spahić, 1998, str. 3) ter obenem imperativ domače slovenske kulturne politike, muzej vstopa v vizijo, ki je zrasla na osnovi tistega, kar je pravzaprav vedno bil – kar je hranil in s čemer se je ukvarjal – pa tudi na osnovi subjektivnejših, prepričano humanih pogledov. Cilj je sodoben evropski muzej kulturnih identitet, ki je z vso svojo vsebino del nacionalne kulturne istovetnosti. Poleg drugih osnovnih družbenih vlog so njegova bistvena sporočila: ponosna, dostojanstvena ljubezen do lastne tradicijske kulture, do izročene dediščine; razkrite kulturne raznoterosti, sožitje z drugačnostjo, strpnost do tujih narodov, tujih etnij in modrost življenja v sobivanju z naravo. O prenovljenem Slovenskem etnografskem muzeju, kulturni, znanstveni in pedagoški ustanovi, tako premišljam kot o celostnem etnološkem, antropološkem muzeju, ki bo za svoje obiskovalce vez med preteklim in sedanjim, med tradicijsko in sodobno kulturo, med naravo in civilizacijo, med svojo in tujimi kulturami; med človekom in med podobo, ki jo homo o njem umetno ustvarili – s predmeti, ki so resnični (Smerdel, 1996, str. 31, 32).

Svojo vizijo udejanjamo, kadar, kakor in kolikor je to le mogoče. V duhu razkrivanja kulturne raznoterosti in vezi med svojo in tujimi kulturami to počnemo s poglobljenim študijem zbranega zunajevropskega gradiva, z njegovim primerjalnim ovrednotenjem ter s knjižnimi in razstavnimi prezentacijami (naprimer Baragove indijanske leta 1997 in Beblerjeve indonezijske zbirke leta 1998) pa tudi s prirejanjem predavanj in z razmeroma živahnim nizom gostujočih razstav. Mednje poskušamo vsako leto umestiti vsaj po eno razstavo iz katere izmed drugih evropskih dežel, saj smo etnografski muzeji nedvomno čudoviti mediji tako za sporočanje tistega, kar nas ločuje, kot onega, kar nas vse povezuje. Obiskovalci Slovenskega etnografskega muzeja so se od pomladi 1996 do danes srečali že s hrvaškimi paškimi čipkami, z belgijskimi svetniki zaščitniki, z makedonsko ruralno arhitekturo, z židovskimi izrezankami in z apokalipso po poljsko oziroma s poljskimi angeli in demoni.

Muzej se je sicer skozi vso svojo zgodovino ukvarjal z zbiranjem eksotičnih raznoterosti in z občasnim razkrivanjem kultur oddaljenih, odmaknjenih “drugih”, s katerimi se (razen izjemnih posameznikov) večina Slovencev v vsakdanjem življenju ni nikoli srečala. Iz dneva v dan pa se srečujemo z “drugimi”, ki so nam bližji; ki – čeprav morda različni in drugačni – živijo med nami, vendar – pogosto zavračani, nepriljubljeni, celo osovraženi – ne z nami. Muzej zato postopoma oblikuje tudi program predavanj in občasnih razstav, s katerimi poskuša (in bo poskušal) najširši javnosti predstavljati tudi kulturno dediščino in način življenja tujih etničnih skupnosti, katerih pripadniki so naseljeni v Sloveniji. Poleg pomembnega vidika zadevnega osveščanja Slovencev pa ni morda nič manj pomemben vidik vzbujanje kulturne samozavesti in samospoštovanja

med nami živečih tujcev. O tem na svoj način povedno pričajo slovesna odprtja razstav Paška čipka in Kitajski papirnati zmaji leta 1996, Makedonija – podobe podeželske arhitekture leta 1997 in Hommage Svetovnemu dnevu Romov, Židovske izrezanke ter Angeli in demoni leta 1998. Vsa so bila kulturne prireditve, ki so se jih ponosno udeležili mnogi (tu in tam se je zdelo, da kar vsi) v Sloveniji živeči Hrvati, Kitajci, Makedonci, Romi, Judje in Poljaki; in to ne le pripadniki njihovih družbenih in kulturnih elit. Nepozaben je spomin na Roma, ljubljanskega taksista, ki je pred odprtjem fotografske razstave ob romskem prazniku pokončno sede zbrano poldrugo uro poslušal predavanje o romski glasbi.

Slovenski etnografski muzej torej nedvomno je javna ustanova, ki je vez med svojo in tujimi kulturami; tudi med kulturami starih in novih prišlekov na slovenska tla. Poleg gostujočih razstav, predavanj in drugih prireditev z njihovim kulturnim in izobraževalnim poslanstvom pa bi morali v muzeju začeti tudi z raziskavami posameznih kulturnih sestavin in življenjskih stilov pripadnikov tujih etničnih skupnosti v Sloveniji: naprimer z raziskavo čefurske subkulture, ki jo poleg etnične pripadnosti označujejo še način obnašanja, govora, oblačenja, obuvanja, poseben stil pričesk, poslušanje določene glasbe, posebna zbirališča...; ali morda s preučevanjem načina življenja albanskih slaščičarjev ipd. Take in podobne raziskave bi bile nedvomno doprinos k vedenju o "drugih" med nami in k demistifikaciji oziroma k razumevanju njihove drugačnosti.

Vrata naše nacionalne muzejske ustanove, ki je tudi njihova, so odprta. Vabijo pod skupno streho, pod katero lahko pripadniki tujih etničnih skupnosti spoznavajo del slovenske kulturne istovetnosti in pod katero lahko Slovencem razkrivamo in jim približujemo povedne delce njihovih kultur.

VIRI IN SLOVSTVO

- ČURIN RADOVIČ, Suzana, 1999: Poročilo s področne razprave o kulturni politiki na področju kulturnih dejavnosti italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v RS. Tipkopis, str. 1-12.
- GONSETH, Marc-Olivier, HAINARD, Jacques, KAEHR, Roland, 1995: Faire la différence. V: *La différence*. GHK, éds., Neuchâtel (Suisse): Musée d'ethnographie, str. 9-11.
- KOŠUTA, Miran, 1997: *Deset bežnih izpovedi o slovenski kulturni identiteti, multikulturalizmu in zamejstvu*. (Nacionalna razprava o slovenski kulturni politiki, Cankarjev dom v Ljubljani 24. in 25. oktober) Tipkopis, str. 1-5.
- MEŽNARIČ, Silva, 1986: "Bosanci". *A kuda idu Slovenci nedeljom?* Ljubljana: Krt.
- OSNUTEK, 1999: *Manjšine v prostoru Alpe Jadran in čezmejno sodelovanje*. (Več avtorjev) Tipkopis, str. 1-9.
- PREDLOG, 1997: *Predlog (so)financiranja kulturnih programov in projektov v letu 1997*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo RS.
- PREGLED, 1998: *Pregled (so)financiranja kulturnih programov in projektov v letu 1998*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo RS.
- PREŠEREN, Jože, DRNOVŠEK, Marjan, MISLEJ, Irene, GENORIO, Rado, 1990: Izseljenci v Avstraliji, Izseljenci v Evropi, Izseljenci v Južni Ameriki, Izseljenci v Kanadi. V: *Enciklopedija Slovenije 4*. Ljubljana, str. 220-227.
- SMERDEL, Inja, 1996: Projekt, imenovan Slovenski etnografski muzej. V: *Etnolog 6(LVII)*. Ljubljana, str. 17-58.

- SPAHIĆ, Besim, 1997: *Senca preteklosti in poti slovenske kulture v prihodnosti (slovenska kulturna posebnost in nujnost multikulturalizacije)*. (Nacionalna razprava o slovenski kulturni politiki, Cankarjev dom v Ljubljani 24. in 25. oktober) Tipkopis, str. 1-5.
- STATISTIČNE INF. ŠT. 161/96, 281/98: Statistični urad Republike Slovenije.
- STATISTIČNI LETOPIS, 1996: Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
- (VURNIK, Stanko), 1926/27: Kr. etnografski muzej v Ljubljani, njega zgodovina, delo, načrti in potrebe. V: *Etnolog I*. Ljubljana, str. 139-144.
- ŽAGAR, Mitja, 1998: *Uvodni referat za razpravo o kulturni politiki do italijanske in madžarske avtohtone narodne skupnosti, romske skupnosti, drugih manjšinskih etničnih skupnosti in priseljencev v Republiki Sloveniji*. (3.11.1998, Cankarjev dom, Ljubljana) Tipkopis, str. 1-29.
- ŽUGEL, Franc, 1987: Ameriški Slovenci. V: *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana, str. 58-62.